

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Bevezetés

1.1 lecke – 15 perc

A középkor általában, hit és tudás viszonya

A középkor a történettudomány korszakfogalma, mely az antikvitás hanyatlásától (jelképesen a nyugatrómai birodalom bukásától, 476) az ún. újkor felemelkedéséig (ennek jelképesen elfogadott dátuma 1492 (Amerika felfedezése) vagy 1517 (a reformáció fellépése)) tartott Európában. A középkori ember nyilvánvalóan nem nevezte magát középkorinak, az elnevezés reneszánsz és újkori gyökerű.

Hogy mit is nevezünk középkori filozófiának, meghatározható tisztán időbeli jelleggel, mint a nyugat azon filozófiai gondolkodása, amely történettudomány értelmében vett középkort jellemzi. A középkor filozófiáját általában skolasztikának is nevezik, jóllehet a sajátosan skolasztikus gondolkodásmód kezdete csak a 9. századra tehető. A megelőző időszakot általában patrisztikának nevezzük.

Szent Ágoston
Antonello da Messina festménye (1472-1473),
Palermo, Museo Nazionale

Tartalmi szempontból a nyugati gondolkodás azon karakterisztikuma jellemzi leginkább a középkort, amit Szent Ágoston hangoztatott, és amelyet legkésőbb Canterbury Szent Anzelm óta paradigmátikusán minden filozófus magáénak vallott: „Érts, hogy higgy, és higgy, hogy érts!” (Intellige ut credas, crede ut intelligas) E kijelentés a **tudás és keresztény hit** követelményeinek egységét fogalmazza meg. Ugyanakkor arra is ráirányítja figyelmünket, hogy a keresztény filozófus nem mellőzheti a filozófiát, hanem annak magáért való önállóságát kifejezetten szem előtt tartja. Nem csupán a Szentírás tekintélye szerint próbálunk

meg beszélni – mondja Szent Ágoston –, hanem az általános emberi ész (ratio) alapján is (*De Civ Dei* XIX, 1).

A filozófia, amely a világ, az ember és Isten nagy problémáival megpróbál csupán az ész segítségével szembenézni, e korban össze van kötve a vallásos hittel, és megfordítva; amely viszony ugyanúgy jellemzi **a periódus arab és zsidó filozófiáját is**. A hit és tudás ezen egységének a keresztény középkorban ideológiai feltételei vannak. Ezen nyugszik a teljes kor szelleme, és semmi más sem oly szignifikáns a korra mint ez.

A nyugati gondolkodás történetének minden más korától eltérően itt egy egész világ

- **Isten** létezésének, tudásának, hatalmának és jóságának bizonyosságában él;
- ugyanígy bizonyos **a világ** keletkezésének, értelemteni rendjének és kormányzásának eszméjében.
- Hasonlóképpen bizonyos az **ember** lényegével, a kozmoszban elfoglalt helyével, életének értelmével kapcsolatban, csakúgy mint lehetőségeivel a világegész megismerését valamint saját lényé kifermálását illetően. Magátólértetődő az ember érdeme, szabadsága és halhatatlansága, a jog alapjai, az állami hatalom és a történelem értelmének rendje.

Egység és rend jellemzi a középkort. Miközben az újkor azt fogja kérdezni, hogy *hogyan lehetséges rend és törvény*, aközben a középkor számára a rend magától értetődő, és a gondolkodás feladata csupán abban áll, hogy e rendet megismerje. E magátólértetődő egység a **keresztény vallásnak** köszönhető.

Felmerül a kérdés, miszerint mennyiben beszélhetünk önálló filozófiáról, amikor az természetes emberi értelem nem kizárólagos jelleggel alakítja a filozófiát, hanem a természetfeletti eredetű vallástól hagyja magát vezéreltetni. A filozófia nem törekedhetett sajátlagos problémáinak megoldására, amennyiben a hit már a filozófiai vizsgálatot megelőzően választ adott azokra. A filozófiának ezen a talajon kellett megvetnie a lábát, innen kellett a hittartalmak racionális igazolására törekednie, akár a megalapozás, a védelembevétel, a magyarázat, a tudományos analízis vagy szintézis útján. **“A filozófia a teológia szolgáló lánya”** – Petrus Damiani (1007-1072) sokat idézett mondása szerint. Kétségtelen, hogy a középkori filozófia nem mentes előzetes feltévesektől, ami nem egyszer a középkori filozófia egyáltalában vett létét kérdőjelezte meg.

Szent Péter Bazilika Rómában, a nyugati kereszténység központjában

Azonban e gondolat túl általános, valamint egy olyan kor szelleméhez tartozik, amely a középkort, mint „sötét középkort“ állította be. Ma már jóval szélesebb tudással rendelkezünk a középkorról, tudjuk, hogy a 13. század sokkal színesebb és

individuálisabb korszak volt, mint azt a 19. század – és a modernitás általában – feltételezte. Általános kijelentések helyett még ma is nagy hangsúlyt kell fektetnünk a nyomtatott és kéziratos szövegek vizsgálatára, ami ahhoz a belátáshoz vezet, hogy a középkor a lényegi filozófiai problémákat önálló filozófiai nézőpontból és módszerekkel kezelte.

A középkort ambivalens viszony jellemzte az antik görög-római filozófiához. Kétségtelen, hogy a kereszténység a 4. századtól kezdve már jelentős politikai tényezőként lép fel a kései császárkori Rómában, majd Róma bukása után Bizánci birodalomban. A görög filozófiával és kultúrával szembeni bizalmatlan keresztény kulturális attitűdöt szimbolizálja az, amikor I. Iusztinianosz bizánci keleti keresztény császár 529-ben bezáratja a Platón által alapított athéni akadémiát. A görög filozófia azonban ekkorra már kirajzik a teljes Mediterraneum területére. Nagyon jelentős szerepet játszik az antik filozófia hagyományozásában az a fejlemény, hogy az időközben iszlám vallásúvá váló arab világban fennmaradnak az antik filozófia materiális hordozói, rendszerezik és kommentálják azokat. Mindez nem jelenti azt, hogy iszlám teológia monoteizmusa számára ne jelentett volna konfliktusokkal terhelt kihívást a görög-római filozófia, azonban a 13. századi európai magas skolasztika nem jöhetett volna létre Arisztotelész műveinek arab közvetítése nélkül.

Irodalom:

Borbély Gábor: 3.4.10-3.4.16 fejezetek, in: Boros Gábor (szerk.): Filozófia (Akadémiai Kézikönyvek), Budapest, Akadémiai, 2007, 379-393. ISBN: 9789630584869

Kérdések:

1. Mi jellemzi a hit és tudás viszonyát a középkori gondokodásban?
2. Mi az alapvető különbség az újkori és a középkori filozófia között?
3. Milyen viszony fűzi a középkori filozófiát az ókori gondolkodáshoz?